

**Cultura, memòria i llengua. La passió lingüística de les *mones cuineres*
La recerca (amb incerteses) del Grup d'Història de la Llengua i Llengua
Normativa de la Universitat de Girona (març de 2014)**

Josep Maria Nadal
Universitat de Girona

Ja veieu que he volgut començar amb una broma. Ho he fet per reivindicar que allò que diferencia l'home dels altres animals no és, com sempre es diu, ni l'ús de les llengües, ni l'autoconsciència, ni la intencionalitat compartida, ni tampoc la capacitat de fer servir l'*índex* per *indicar* una direcció per a la nostra atenció, sinó la capacitat, la necessitat i el plaer de cuinar. I després, és clar, fer un bon àpat. En tot cas, exceptuant aquesta darrera característica, totes les altres també han estat atribuïdes, d'una manera o d'una altra, a animals no humans. És, ho repeteixo, una broma, ja ho sé, però és una broma amb intenció. De fet, he posat aquest títol per reivindicar que la nostra feina és divertida i, així, reivindicar-nos. Perquè es dóna el cas que, veient la decadència dels estudis d'Humanitats a les nostres universitats, molts de nosaltres només gosem anar tirant a base d'ansiolítics mentre que, en canvi, les Humanitats, fora de la universitat, estan de moda i les pàgines de cultura dels diaris van plenes de notícies sobre els orígens i l'evolució dels *sapiens* —tant del *sapiens sapiens* com de l'altre—, i a les llibreries no hi manquen mai volums dedicats a la cultura i, doncs, també a les llengües dels homes. I aquests llibres, a més, es venen bé! I és que, com ha dit algú, des dels inicis els *Homo* han viscut connectats per la cultura perquè, de fet, “la nostra espècie ha evolucionat per construir un segon cos o vehicle amb la finalitat que, sota la forma de tribus o cultures, corri en paral·lel al vehicle representat per propi cos físic” (Pagel, 32). En conseqüència, he pensat que un títol amb una mica de broma podria anar-nos bé per començar. Si no és així, perdoneu-m'ho!

Però ara hem de ser seriosos, centrar-nos en la recerca, i *explicar a què ens dediquem, per què ho fem, quines dificultats tenim i quins nous camins se'ns obren*. En primer lloc, intentaré exposar quin és el nostre punt de partida teòric. En segon lloc, esmentaré breument cadascun dels projectes que hem imaginat o que tenim en marxa, els quals, mirats individualment, tenen sentit per si mateixos. En tercer lloc, finalment, explicaré quines són les noves reflexions que ens entretenen, tot i que massa sovint els membres del Grup d'Història de la Llengua i Llengua Normativa de la UdG ens movem en un espai de prerecerca borrós i una mica fronterer que, de vegades, no ha estat ben entès per alguns companys que ens han dit si ja no fèiem “història de la llengua.” Però que alguns no ens hagin entès no té massa importància perquè com va dir Max Planck (1858-1947) —i torno a fer broma—, “una veritat científica nova no té èxit a través de convèncer els seus oponents i fer-los veure la veritat, sinó més aviat perquè aquests es moren i apareix una nova generació que s'hi familiaritza.” Ho han reafirmat els components d'Edge, un fòrum que es defineix com una “expressió col·lectiva de sorpresa davant la vida i el món inanimat”, amb aquesta sentència: “la ciència avança a través d'uns quants funerals.”

I

Comencem per la primera qüestió. Us exposo tres consideracions prèvies que condicionen del tot la nostra recerca:

1) *La importància social de les llengües: la fixació dels límits del grup.* Ja en els inicis, en temps dels *homo sapiens arcaics*, les llengües van ser fonamentals perquè la comunicació verbal va permetre superar de molt la mida màxima dels grups en què vivia l'antecessor comú i en què encara viuen ximpanzés i bonobos (ximpanzés pigmeus) (Dunbar 1993, 2011). Més tard, amb l'aparició dels *sapiens moderns*, la descontextualització del llenguatge va permetre plantejar mons imaginaris i elaborar narracions amb les quals es pogué regular la vida social (mites, religió). I tot, al voltant d'això que alguns anomenen la *intencionalitat compartida* (Tomasello 2008): ens mirem als ulls i, de seguida, endevinem qui som i què volem i ens posem a treballar per aconseguir-ho. La cultura, així, ha esdevingut el complement fonamental del procés adaptatiu. Com ja van explicar Richerson i Boyd, els homes hem evolucionat “no pas només a través dels gens.”

2) *Les llengües com a dipòsit de la saviesa grupal: llengua i coneixement.* Una característica de la cultura és que s'ha d'ensenyar i s'ha d'aprendre i, per tant, que la transmissió cultural esdevé fonamental. Per això, com ha dit Jerome Bruner, som *homo docens*. La llengua conté tot el resultat del procés de categorització en el qual hi ha bona part de l'apropiació cognitiva del món feta pel grup i per això és un element fonamental en la transmissió de la cultura acumulada perquè permet que cada generació comenci el procés on el va acabar la generació anterior i, així, pot dedicar més temps a fer-la avançar.

3) *Les llengües com a fenomen col·lectiu.* La biologia ens duu, inevitablement, als individus, cadascun amb el seu cervell i, per tant, a posicions internalistes. La cultura, en canvi, tendeix a ser compartida d'una manera distribuïda pels membres del grup i ens duu a la col·lectivitat i a posicions externalistes. Per tant, la coevolució (biologia/cultura) es relaciona amb la idea que la ment es troba, d'una banda, en cada cervell i, de l'altra, distribuïda pel món extern. Es tracta, en aquest darrer cas, de la ment estesa (Clark & Chalmers) o de la ment situada, corporeïtzada o encarnada (Valera & Thompson & Rosch; Lakoff).

Aquestes tres consideracions posen en contrast, i això és fonamental, els conceptes de *biologia* i *cultura*; *individu* i *col·lectiu*; *intern* i *extern*; *natural* i *construït*; *primari* i *secundari*.

Un cop explicats aquests posicionaments previs, s'entén que, en totes les nostres recerques, el punt de partida sigui aquest: *les llengües són essencialment construccions històriques i constitueixen un element central de les identitats col·lectives, que són també construïdes*. Partim, doncs, i això és fonamental, d'una distinció “forta” entre la realitat lingüística natural —allò que cada individu parla perquè en un primer moment ho ha après dels pares— i la representació construïda d'aquesta realitat —“la” llengua que tots compartim. Es tracta d'objectes d'un ordre diferent: l'un, primari, natural i individual, i l'altre, secundari, construït i col·lectiu. Cal considerar, llavors, que el nostre objecte d'estudi el constituïran principalment tots els materials i estadis lingüístics que hi ha entre aquests dos extrems, i la relació que mantenen (figura 1).

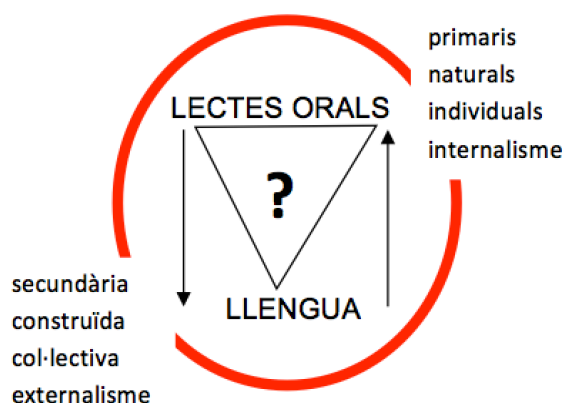

Figura 1

Per què vam arribar a aquest punt de partida? El nostre grup de recerca va conformar-se a l'entorn del projecte de redactar una *Història de la llengua catalana*. Si volíem fer una història, havíem de marcar-li un començament; i, si el que volíem era fer la història d'una llengua, havíem de saber què és una llengua. Però cap de les dues coses no era fàcil. En tot cas, una llengua viva sempre té dialectes i aquests sempre són la prolongació d'alguns dels dialectes d'una llengua anterior. Per tant, si només miràvem els dialectes no trobàvem cap fractura històrica i, per tant, cap començament per a la història. I si només miràvem la llengua, ens passava com al pobre Dante: sempre podíem sentir l'olor de la fera desitjada, la llengua, i de vegades, en la foscor de la nit, fins i tot podíem creure que li havíem vist lluir els ulls; però no sabíem on trobar-la. Això és el que vaig començar a pensar en una època tan llunyana com el febrer de 1986, quan vaig tenir la sort d'haver de plantejar-me *què és la història d'una llengua?*, en fer la memòria per a les oposicions de càtedra. I de seguida vaig veure'm obligat a defensar que, amb la distinció radical entre lectes i llengua, bona part d'aquests problemes es resolen.

Per això el nostre Grup d'Història de la Llengua i Llengua Normativa, des dels inicis, ha treballat en aquesta línia, estudiant *com s'han construït per sobre de les modalitats orals uns determinats models de llengua de referència que, al llarg de la història, han esdevingut la llengua per antonomàsia*. Aquest ha estat el primer eix de la nostra la nostra recerca, al costat dels treballs més clàssics o convencionals d'història de la llengua dels primers moments —la *Història de la llengua* inacabada meua i d'en Modest Prats, etc. Els nombrosos treballs d'en Modest Prats sobre la llengua literària catalana, des d'Andreu Febrer fins a Verdaguer i Carner (ara recollits al volum *Engrunes i retalls*, 2009), els treballs de Josep M. Nadal aplegats a *Llengua escrita i llengua nacional* (1992), diversos treballs d'August Rafanell sobre els usos lingüístics de l'època moderna (*Un nom per a la llengua*, 1991; *El català modern*, 2000), de Francesc Feliu a propòsit de les idees lingüístiques del segle XVIII (*Història de la llengua catalana d'Antoni de Bastero*, 1997; *El pròleg a l'Atheneo de Grandesa de Josep Romaguera*, 2002), de Narcís Iglésias sobre les resistències a la codificació noucentista del català (*Una revisió de Fabra, una crítica a la norma*, 2004), o de Joan Ferrer, sobretot arran de l'obra de J. Coromines i de les traduccions bíbliques catalanes (*La calaixera prodigiosa*, 2001, *Les traduccions bíbliques catalanes de començament del segle XX*, 2009), serien un exemple d'aquest primer bloc de recerques.

Tanmateix, perquè la dinàmica de la llengua sigui completa i la llengua existeixi realment no n'hi ha prou amb la “construcció” de l'artefacte de referència —allò que en diríem la representació o codificació de la llengua, pres aquest terme en un sentit ampli—sinó que calen, a més, tot un seguit de mecanismes paral·lels amb els quals sigui possible imposar-lo a una població —tota, des de la fi del segle XVIII. Una història de la llengua ha d'explicar *per què i com s'ha imposat col·lectivament, si ho ha fet, aquesta llengua de referència o estàndard*. I això conforma el segon gran eix de la nostra recerca. Des dels inicis, alguns treballs d'August Rafanell (*La llengua silenciada*, 1999) i de Josep M. Nadal (*La llengua sobre el paper*, 2005) o alguns volums col·lectius com *La invenció de les llengües nacionals* (1999) en són un exemple. En l'actualitat ens hem concentrat, sobretot, en l'estudi de dos aspectes concrets d'aquest segon eix: la naturalització del constructe i l'adhesió sentimental que origina en els parlants. Deixeu-m'hi parar un xic d'atenció.

a. La naturalització del constructe. L'evangelista Joan va començar la seva història així: *Al començament, existia la Paraula...*; però no hauria estat pas massa diferent si ho hagués fet d'aquesta altra manera: *Al començament existia la Llengua...* Podia haver-ho fet perquè per a molts dels parlants, una llengua és, més que cap altra cosa, paraules. Aquesta és una idea força intuïtiva de la llengua, encara que avui tot sembli reduir-se a la sintaxi. Però amb aquest començament, a més, hauria reflectit que la gent parteix de la idea que la llengua és prèvia a tot, natural i externa i, de retruc, que els lectes són secundaris. Per imposar aquesta opinió, general però equivocada, han estat fonamentals tres elements: primer, *la tecnologia lingüística* (gramàtiques i diccionaris) que permet imposar la idea que “la llengua” és una cosa externa als parlants; segon, *el relat històric de la llengua*, que permet imposar la idea que “la llengua”, a més d'externa, també és prèvia als parlants i, tercer, *la compartició col·lectiva de l'artefacte* que ens fa arribar a creure en un veritable comunisme lingüístic. D'aquesta manera s'ha produït un capgirament total de la història: hem canviat una història que ha anat de la variació a l'homogeneïtat per una història que, pretesament, hauria anat d'una homogeneïtat inicial perfecta a una variació posterior negativa:

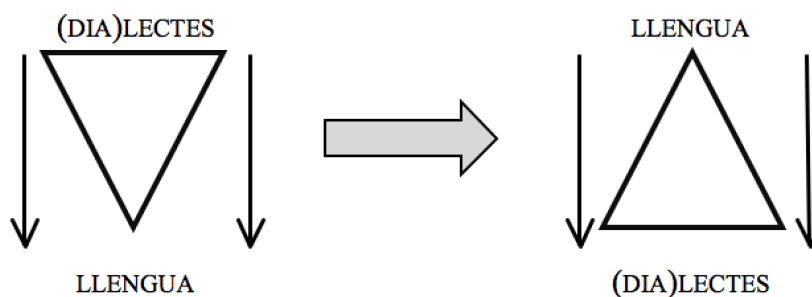

Figura 2

Aquesta reflexió ens ha abocat a dos temes ben específics per a la nostra recerca actual:

- *La valoració de la Lingüística, considerada sempre com una ciència normativa, com a copartícip en la creació del seu propi objecte d'estudi.* Per això considerem tan important la recopilació i estudi de les gramàtiques i, sobretot, dels diccionaris —amb una atenció acurada als pròlegs i a la seva recepció.¹

¹ És en aquesta línia que s'ha de llegir Feliu, Ferrer i Nadal (en premsa), Feliu i Nadal (2014).

- *La reflexió sobre el relat de la llengua, és a dir, sobre la mitologia que permet explicar la llengua com una cosa aliena als parlants i, de fet, com un objecte heretat.* En relació amb aquest tema hem d'esmentar alguns treballs ja antics de reflexió sobre història de les idees lingüístiques (Nadal; Feliu & Juher), i ara també alguns de Francesc Feliu, que s'interessa en la delimitació dels mites de la llengua.

b. L'adhesió sentimental a la llengua. L'adhesió afectiva dels parlants a les formes lingüístiques de referència, és el que permet identificar —i, de vegades, fins i tot substituir— allò que cadascú parla i ha heretat amb la llengua apresada per tots, encara que la llengua de cadascú, per més que pugui assemblar-se a la dels altres, és sempre diferent. Aquesta vinculació afectiva té també conseqüències de caràcter identitari i és indispensable per explicar la dinàmica històrica de les llengües i de les cultures, els comportaments col·lectius envers la llengua i, en definitiva, el paper fonamental del fet lingüístic en cadascuna de les identitats individuals i en la identitat grupal. Permet, a més, entendre que les societats i els individus requereixen un cert grau de *benestar lingüístic* per viure tranquils; en aquest sentit, cal pensar que la llengua és un element essencial del que en podríem dir una cultura emocional nacional, dotada d'una alta càrrega de normativitat.

La llengua col·lectiva, doncs, és com un conjunt de monedes que tenen, cadascuna, una cara singular —el lecte o llengua individual— i una altra cara —allò que generalment considerem que és *la llengua*— que, en canvi, es repeteix, idèntica, en cada peça. Cada peça, encara que tingui una cara diferent de totes les altres, comparteix una mateixa cara amb les altres peces i aquestes, de tant com pesa aquest fet, ens semblen idèntiques. Aquest darrer aspecte ens obre un nou camp de recerca, molt poc fressat: com es relacionen els parlants amb cadascuna de les dues cares de la llengua —una, la seva i l'altra, la de tots?

II

Tot això s'ha traduït, en els darrers anys, en la preparació de diferents activitats i en la formulació de diversos projectes de recerca, algun dels quals és ara mateix en curs:

1) El VIIIè Col·loqui Internacional “Problemes i mètodes d'Història de la Llengua” (20-22 de juny de 2011), dedicat a *L'espai de les llengües*, i el IXè Col·loqui (25-27 de juny de 2013) centrat en *La construcció de les llengües: mites, normes i emocions*. Ja estem preparant el Xè Col·loqui (juny de 2015) que voldrem dedicar a *Revolucions tecnològiques i construcció de la llengua: l'escripturació, la impremta i les noves tecnologies*.

2) Un seminari amb la universitat de Palerm sobre *Fronteres, Sentiments i Llengua* (Palerm, 19-21 de desembre de 2012) i un altre seminari —*Què val més que mil paraules?*— que es farà amb l'Universitat degli Studi de la Basilicata-Matera per discutir sobre la llengua com a mecanisme d'apropiació del món.

3) Un projecte de recerca del Plan Nacional (MICINN), amb el professor Francesc Feliu com a Investigador Principal, centrat en la Catalunya del Nord: *Sobre los territorios de la lengua: la frontera franco-española en la historia de la lengua y la identidad catalanas* (FFI2011-27361). En aquest projecte, que encara és vigent (2012-2014), hem iniciat la col·laboració estreta amb alguns investigadors de les àrees de Psicologia

Social (Santiago Perera), sociologia (Cecilio Lapresta) i Psicologia Evolutiva i de l'Educació (Pilar Monreal).

4) Un projecte de recerca presentat enguany al programa Explora Ciencia del Plan Nacional (MINECO), i encara pendent de concessió, sobre el paper de la filologia en la construcció de les llengües i la necessitat de reconsiderar determinades “certeses científiques” amb què es treballa: *La Filología contra Dante y Saussure: por una dialéctica nueva entre los conceptos y las realidades lingüísticas* (FiDanSau).

5) Un avantprojecte sobre *Cultura, memòria, llengua: la construcció de la identitat en els territoris fronterers de la llengua catalana*, que volem tirar endavant amb la participació de les universitats de Girona, Alacant, Lleida, Rovira i Virgili i Perpinyà. De moment, Santiago Perera, Cecilio Lapresta i Pilar Monreal han fet un primer treball de recerca sobre *La imatge social de la llengua catalana* a partir d'un qüestionari d'associació lliure de paraules aplicat a una mostra de 364 estudiants, de Girona (153), Barcelona (85) i Lleida (126).

També hi ha hagut alguns altres intents, més ambiciosos, d'estructurar projectes de recerca d'abast europeu i/o amb la implicació d'investigadors i equips estrangers amb què tenim contacte. Cap d'aquests intents, fins ara, no ha arribat a port, però l'experiència adquirida i el potencial que existeix encara darrera aquestes propostes *fracassades* creiem que també són molt importants:

6) Una COST Action, que hem sol·licitat un parell de vegades, per constituir una xarxa europea que estudiï el paper de *Les llengües nacionals en la construcció d'Europa i la seva viabilitat en els nous territoris globals*. Els temes que inclouria serien:

a. La cultura com a metàfora del parentiu: el paper de les humanitats i de les llengües en la construcció de l'Europa contemporània

Es tracta de precisar les circumstàncies històriques que han fet possible la construcció de les llengües: processos fonamentalment històrics, diferents en cada cas, tant pel que fa a la cronologia com a l'èxit que han tingut. Estudiar el lligam entre llengua i territori, i com s'ha *construït* aquest territori: els mapes, la literatura i la geografia, etc. (per a això cal comptar amb la col·laboració de geògrafs i d'historiadors de la literatura). Estudiar si és possible establir unes fases comunes, encara que no coincidents en la construcció de les llengües. Estudiar els esquemes historiogràfics que han acompanyat aquesta construcció. Estudiar quin paper han jugat la lingüística i els lingüistes en la construcció de la llengua.

b. El paper dels sentiments en la construcció cultural europea

Els aspectes emotius lligats a la cultura, i especialment a les llengües nacionals, probablement n'expliquen la resiliència. Una llengua és una obra d'enginyeria basada en unes normes que posen en relació *una llengua estàndard* (escrita en el primer moment) amb *una pluralitat de realitzacions orals*. Unes normes que, enteses en un sentit ampli, determinen també el comportament emocional. Caldria, doncs, elaborar un corpus de doctrina sobre les emocions projectades en la llengua, explorar com aquestes es fan ben presents en la història de la literatura (a partir de l'establiment d'un determinat cànon i d'uns esquemes interpretatius interessats), en els plantejaments dels autors literaris (sobretot en moments clau de la història de la llengua, i també en l'actualitat), i amb tècniques qualitatives de recollida d'informació que caldria obtenir de parlants d'un determinat àmbit territorial, franja d'edat o estatus social.

c. Les noves perspectives del s. XXI: els territoris globals, la confluència de llengües, el qüestionament de la cultura, la gestió dels sentiments nacionals.

Sense saber gaire com afrontar-los, s'hauria d'abordar inevitablement temes com ara: com estan afectant les actuals transformacions socials a les mitologies lingüístiques i nacionals; el multilingüisme i els nous espais lingüístics fragmentats; els nous territoris virtuals de les llengües: representació i impacte social; la desigualtat (social) de les llengües; el mapa de les llengües romàniques i les seves alternatives; la percepció actual de les llengües (la pròpia i les altres) en el món romànic; les noves llengües i l'aprenentatge de les llengües nacionals com a segona llengua.

7) Un projecte cooperatiu per respondre a un tòpic del 7è Programa Marc anomenat *The multilingual challenge for the European citizen*, que plantejava, al nostre entendre, un problema fonamental: com construir una Europa única i feliç, que sigui compatible amb l'enorme diversitat dels seus components —una diversitat que es reflecteix per antonomàsia en la multiplicitat lingüística? El projecte que vam començar a preparar, sota el títol *Constructing Europe and Linguistic Welfare (CELiW)* s'estructurava de la següent manera:

a. Unitat europea i diversitat lingüística: per què han de ser compatibles? Per què hi ha tantes llengües si amb una ens entendríem millor? Per què els parlants vivim les nostres llengües amb tanta passió que no podem ser feliços si les veiem amenaçades?

b. La situació lingüística de l'Europa moderna. La construcció lingüística d'Europa fins al segle XX: un paradigma teòric. La resistència de la diversitat: anàlisi comparativa. El relat cultural que ha acompanyat la construcció de les llengües. El mapa de la desigualtat de les llengües.

c. La configuració lingüística de l'Europa postnacional. Les conseqüències de la globalització de final del segle XX i començament del XXI: nous parlants i nous territoris. Les megaciutats. La major complexitat lingüística disminueix el benestar lingüístic dels ciutadans? Les llengües de relació en l'anonimat. Les llengües de referència intercomunitària.

d. La projecció de l'Europa plurilingüe en la cultura i l'educació. La construcció d'una nova sensibilitat lingüística: perdre la por al multilingüisme. El nou relat identitari. L'ensenyament i l'aprenentatge de segones (i terceres) llengües. La intermediació lingüística per assegurar els drets de tothom (el cas de la sanitat i de l'administració com a exemples paradigmàtics).

e. Les noves indústries de la llengua en un paisatge multilingüe. L'impacte econòmic de la diversitat lingüística. El paper dels mitjans de comunicació de masses. Les noves eines per a la traducció. Eines per al processament automàtic de diversos usos lingüístics.

8) Un projecte presentat a la convocatòria 2013 dels Ajuts RecerCaixa, altament competitiu, amb el títol de *Benestar lingüístic i cohesió social: Noves perspectives per a l'orientació de les polítiques de la llengua a Catalunya*, on partíem de la idea, a la qual ja ens hem referit abans, de "benestar lingüístic" com a element generador de cohesió social, i plantejàvem, d'una banda, quines poden ser les estratègies més

convenients per gestionar la coexistència de diverses llengües a Catalunya: quins són els espais d'ús que poden cedir les diverses llengües sense violentar els vincles emocionals que els parlants hi tenen legítimament establerts? Quina o quines llengües han d'assumir les funcions de referència i quins àmbits els han de correspondre? Es pot deixar a les dinàmiques "de mercat" la determinació d'aquestes llengües i àmbits? Com es pot crear un sistema de referents culturals susceptible de ser compartit per tothom i de generar un sentiment d'identitat que acompanyi i reforci l'opció lingüística de referència?

D'altra banda, també ens interessava plantejar quin cost intern pot tenir, per a la llengua que ha de ser compartida, el fet d'assumir el paper de llengua de referència: si la llengua catalana, per tal d'assegurar la seva continuïtat en el territori que històricament li és propi, ha d'esdevenir la llengua de tothom, almenys per a determinades funcions, potser acabarà debilitant alguns trets o modificant determinades característiques del seu sistema lingüístic. La perspectiva de canvis en un sistema gramatical codificat des de fa escassament un segle i encara no del tot ben implantat fa patir molts catalanoparlants d'origen, que es veuen també per això mancats de *benestar lingüístic*. Cal plantejar coses com ara: quines característiques gramaticals del català són més susceptibles de perdre's? Quins aspectes del sistema lingüístic han esdevingut *icònics* o simbòlics i, en conseqüència, oferiran més resistència i/o seran sentits com a irrenunciables? Fins a quin punt es poden modificar trets de la llengua sense perdre el seu caràcter diferenciat? Cal treballar en una flexibilització de les representacions formals de la llengua d'una manera similar a com s'ha treballat en els darrers anys, des de les institucions normatives, en la representació de les varietats dialectals?

En relació amb totes aquestes recerques, efectives o només imaginades, entre 2011 i 2014 hem publicat una cinquantena llarga d'articles (vegeu-ne el llistat a la fi d'aquest document) i, en aquest moment, s'estan realitzant dins del grup les següents 7 tesis de doctorat:

1. Pere Montalat, *El diccionari Gazophylacium catalano-latinum de Joan Lacavalleria (segle XVII)*, director Francesc Feliu
2. Mercè Mitjavila, *El nou rossellonès: idees lingüístiques i models de llengua dels escriptors catalans*, director Francesc Feliu
3. Natàlia Carbonell, *Escriptures de l'exili republicà. Llengua i identitat davant de situacions individuals límit*, director Narcís Iglésias
4. Anna Pi, *Llengua catalana i nacionalisme. Un estudi de cas des de l'anàlisi crítica del discurs*, directors Narcís Iglésias i Xavier Lamuela
5. Gemma Albiol, *El paper de la llengua en la identitat menorquina*, director Francesc Feliu
6. Olga Fullana, *La Gramàtica Catalana de Pau Cardellach i Busquets*, director Francesc Feliu
7. Clara Barnada, *El discurs entorn de la llengua a la Veu de Catalunya. 1010-1023*, director Narcís Iglésias

III

Canvi per evolució i canvi per revolució

Com he avançat al principi, les recerques que hem emprès en els darrers anys ens han conduït a noves línies de treball que, en alguns casos, ja hem iniciat i, en d'altres són només, encara, una possibilitat llunyana. Podríem dir que sorgeixen totes de la consideració del fet lingüístic a la llum de l'oposició entre individu i grup, natura i cultura, primari i secundari, intern i extern.

En aquest marc ens estem plantejant la llengua des de la teoria de la complexitat, i de la distinció substancial entre les llengües que s'escriuen i les que no. I és que la història de les llengües elaborades vindria determinada, essencialment, pel fet d'haver passat *de ser un sistema complex adaptatiu que evoluciona a partir de la selecció natural a ser un sistema complex adaptatiu que evoluciona a partir de la selecció artificial i, en conseqüència, amb una evolució orientada, jo diria que clarament planificada, i amb un cert caracter lamarkquià.*

En efecte, en la història de la construcció de les llengües, l'escriptura separa dos moments radicalment diferents. Abans de l'escriptura, la llengua només podia ser una abstracció perquè els únics sistemes realment utilitzables per a la comunicació eren els idiolectes personals de cada parlant que, amb la interactuació, tendien espontàniament a assemblar-se fins a arribar a compartir un cert aire de família. Però "la llengua" mai no podia arribar a ser més que això: una abstracció. Encara que, això és evident, la interacció era possible perquè els individus del grup havien heretat i compartien un gran inventari de convencions comunicatives –gestos, elements lingüístics, i una certa lògica– que els permetien comunicar-se amb èxit (Tomasello 2014, 98). Després de l'escriptura, en canvi, els lingüistes van ser capaços de construir uns artefactes que podien ser utilitzats per tothom, inicialment en el registre escrit però més tard també en els registres orals formals, que, per això, van poder passar a ser percebuts com la llengua de veritat, que és comuna a tots els parlants. Plantegem-nos algunes qüestions relacionades amb aquestes dues situacions.

1) *Com s'adquireix la llengua individual, l'idiolecte i com s'origina un conjunt d'idiolectes diferents que van tendint espontàniament a assemblar-se cada vegada més?* L'explicació sembla òbvia. Cada parlant a través d'un procés inductiu adquireix un conjunt de trets lingüístics, el seu idiolecte, a partir dels actes de parla que el nen escolta: primer els dels pares (transmissió vertical) i després, en un sentit molt ampli, els dels amics (transmissió horitzontal). En aquest procés la imitació és fonamental. Però l'adquisició mai no produeix una rèplica perfecta i, per tant, origina idiolectes sempre singulars. Aquest caos aparent és compensat pel fet que tots els idiolectes, quan interactuen, canvien i tendeixen a una *convergència* que mai no és del tot neutral perquè en part està sotmesa a dos condicionants: la *selecció social* i la *selecció funcional*. En relació amb aquesta darrera, l'adquisició individual de la llengua, ben lluny de servir-se d'una gramàtica universal innata, es basaria en un *aprenentatge iteratiu* que quan es produeix a gran escala origina espontàniament regularitats i irregularitats d'una manera previsible (Kirby, 102; Kirby & Hurford) perquè *la llengua tendeix a canviar per facilitar l'aprenentatge i, doncs, la seva transmissió i supervivència* (Brighton, Kirby & Smith). Recordeu que abans, ja ens hem preguntat, cito textualment, "quin cost intern pot tenir, per a la llengua que ha de ser compartida, el fet d'assumir el paper de llengua de referència: si la llengua catalana, per tal d'assegurar la seva continuïtat en el territori que històricament li és propi, ha d'esdevenir la llengua

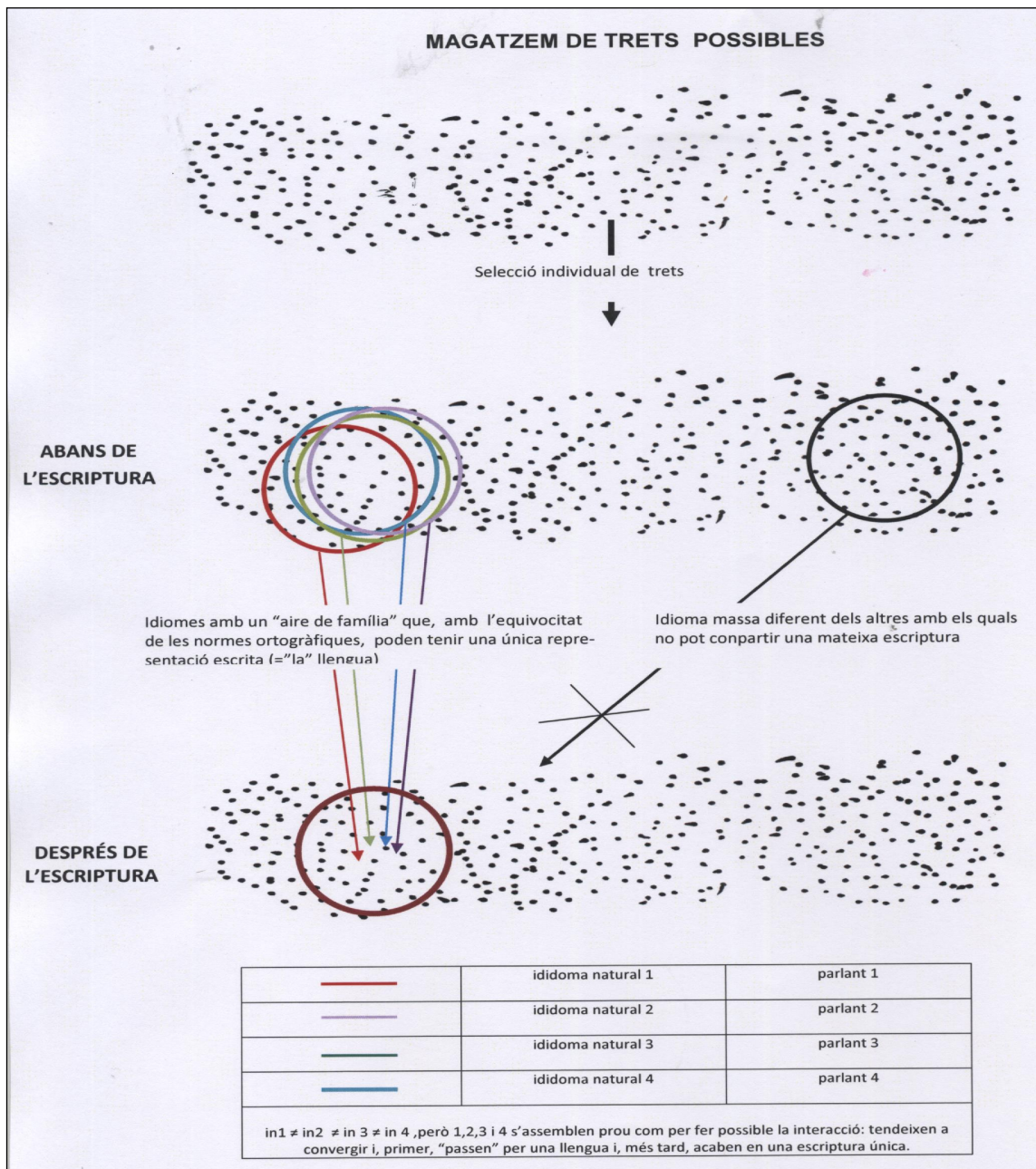
de tothom, almenys per a determinades funcions, potser acabarà debilitant alguns trets o modificant determinades característiques del seu sistema lingüístic.”

Aquesta qüestió té importància a l'hora d'estudiar la previsibilitat del canvi lingüístic en contextos informals i ha originat una recerca que és conduïda per la professora Blanca Palmada sobre *Aprendibilitat i adaptació: la previsibilitat del canvi en situacions de contacte de llengües*. Els punts fonamentals d'estudi són aquests:

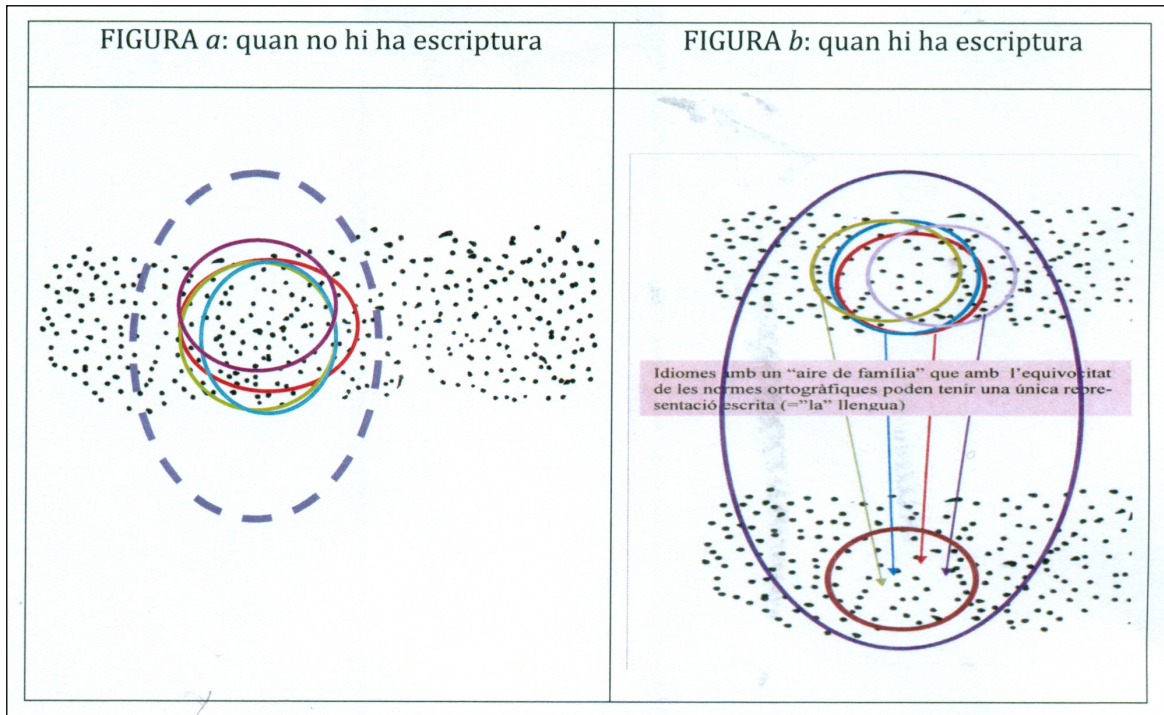
- a. Com es va produint espontàniament convergència lingüística a través de la interacció i de la transmissió (cosa que no vol dir que no hi hagi tendències selectives condicionades socialment: per exemple les relacions de poder en el grup permeten d'explicar determinats canvis).
- b. Quins canvis són previsibles per fer més fàcil l'aprenentatge d'una llengua (per exemple la desaparició de l'oposició sordes/sonores a favor de les sordes o de la distinció bilabials/labiodentals a favor de les primeres?)
- c. Quines convergències són impossibles? (La qüestió de la distància lingüística).

En un estadi “natural” (previ a l'escriptura o en contextos informals) la llengua seria una mena de *sistema complex adaptatiu* que evoluciona seguin les pautes de la selecció natural: canvis que, de vegades, faciliten l'aprenentatge i, doncs, es consoliden. Ja veurem, després, que aquestes consideracions obren molts camps d'estudi originals.

2) *A la fi del Neolític la invenció de l'escriptura va canviar totalment les coses*. Crec que la llengua continua essent un sistema complex adaptatiu, però ara ja no canvia espontàniament. Deixeu-me resumir el canvi. L'idiolecte escrit és un autèntic *artefacte* construït a partir d'una obra d'enginyeria en la qual la reflexió lingüística ha jugat un paper fonamental. Aquest artefacte, per una banda, es converteix en una vertadera representació prototípica de l'oralitat —i és tant un artefacte que, en bona part, és obra d'uns experts amb noms i cognoms que, tot sovint, han treballat per encàrrec. Però aquesta llengua escrita, per altra banda, és també, un idiolecte present en la mateixa realitat ja que pot utilitzar-se realment per a la comunicació. Com si per fi la pantera de Dante ja fos visible en els boscos i els prats d'Itàlia. D'aquesta manera, els idiolectes orals, que havien estat el punt de partida, comencen a ser considerats meres desviacions del prototip (escrit) i tendeixen a ser rebutjats. Deixen de ser considerats, doncs, l'origen de la llengua i passen a ser considerats el producte d'una desviació errònia! La pantera, a més de visible, ara comença a devorar els dialectes. En aquesta situació, l'evolució natural s'afebleix i el canvi tendent a la convergència pot ser planificat i prendre més força que no pas abans. En el següent esquema resumim aquest procés:

Per tot el que hem dit, i sense filar massa prim, podem considerar que, quan no hi ha escriptura, una llengua és un conjunt d'idiolectes que comparteixen un "aire de família" i que tendeixen a reforçar la convergència a partir de la interacció però que, en canvi, també van diferenciant-se permanentment a causa de les "mutacions" produïdes per la transmissió. En aquest sentit, la llengua no és utilitzable realment (figura a). Però, quan hi ha escriptura, una llengua també està formada per un conjunt d'idiolectes semblants però hi ha alguna cosa més, un idiolecte escrit, i junts formen un tot (figura b). D'aquest nou conjunt, l'idiolecte escrit, que és compartit per tots els parlants i que tendeix a passar per la llengua de veritat, com ja veurem, sí que pot ser utilitzat realment. Aquest és un fet fonamental perquè el canvi, ara, és condicionat per l'artefacte.

La pregunta que ens hem de fer, per tant, és aquesta: com es relaciona un conjunt d'idiomes diferents amb una única llengua (inicialment) escrita que passa per la llengua de veritat?

A. La llengua com a sistema complex adaptatiu (abans de l'escriptura).

Un conjunt d'elements que junts són un tot, sigui el que sigui, ens fa pensar, en efecte, en un *sistema complex*, i més concretament en un *sistema complex adaptatiu* (Sharifian; Steels). La llengua, si és un sistema complex adaptatiu, ha de posseir les següents característiques:

a. La llengua és una emergència, en el sentit que el tot és autònom ontològicament de les parts que el constitueixen. Per això la desaparició d'una part no afecta el tot. L'emergència de “la llengua” es produeix a partir d'un procés d'autoregulació que sorgeix del contacte entre idiomes —és a dir, que no hi ha un control planificador; es produeix, per tant, una convergència espontània a causa de la interacció i la generalització (amb errors). L'actuació (la *parole*) és la font a partir de la qual es produeix el procés inductiu —ben allunyat de l'innatisme— que permet adquirir el lecte. Finalment, el sistema es caracteritza per l'adaptabilitat: un sistema complex adaptatiu és capaç d'aprendre de l'experiència i, en conseqüència, d'evolucionar; i ja hem advertit que en aquestes circumstàncies el condicionant fonamental de l'evolució lingüística és l'*aprendibilitat*.

b. Com que la llengua individual de cada membre del grup participa d'una manera singular i única de la llengua col·lectiva, això implica que *ningú no coneix completament “la llengua”*, ni ningú no la coneix de la mateixa manera —per això dèiem que hi ha una distribució.

c. *La llengua col·lectiva és excessiva per a les capacitats reals dels individus.* Per això els idiolectes, a part de no ser idèntics segons (b), només poden ser una part de la llengua; de fet, sense ajudes externes “la llengua” és inabastable per als membres d’una comunitat en tant que individus.

d. *La llengua reflecteix tota la seva història i tot el seu espai.* Tots els idiolectes que han interactuat i totes les relacions dialògiques que s’han produït al llarg del temps i dels espais (Bachtin, Vygotsky). Aquest és un aspecte que no sé com tractar però que em sembla fonamental perquè, si conté tota la història del grup, la llengua ens pot servir d’ancoratge amb els avantpassats i fins i tot pot convertir-se en una projecció cap al futur. Bruner ha fet referència a *la sorpresa* com a font per estudiar aquesta projecció cap al futur: “La sorpresa és una reacció davant la transgressió d’allò que donem per suposat.” En aquest sentit, la ment humana, quan funciona, ho fa sabent quins seran els passos següents; i quan aquests no es produeixen, ens sorprenem. Penso que la llengua és una peça fonamental en el procés de construcció dels models que determinen les expectatives. Però aleshores la llengua del present té un paper determinant en relació amb el passat —perquè els models són el producte de l’experiència i de la memòria— i cap al futur, perquè ens permeten d’anticipar, si tot va com ha d’anar, què ha de passar. A més de Bruner crec que també hi ha fet referència Michael Cole quan ha parlat de *recordar el futur*. Si fos així, en la transmissió de la llengua podríem trobar la resposta a la necessitat de transcendència. Els homes vivim malament la pròpia contingència perquè la contradicció entre l’animalitat humana, que duu inevitablement i d’una manera visible a la mort, i la tendència biològica a la perpetuació crea una por que només podem frenar a través d’una cultura que ofereixi la possibilitat d’una immortalitat simbòlica localitzada en la comunitat i en tot allò que la defineix i, doncs, també i d’una manera molt important, en la llengua (Arndt *et al.*; Kuppens).

e. Els sistemes complexos adaptatius són “oberts” i hi ha una relació circular entre els individus i el sistema, que s’alimenten mútuament. Això vol dir, en el nostre cas, que *no hi ha llengua sense idiolectes ni idiolectes sense llengua*.

B. *La llengua com a sistema complex adaptatiu i les bastides de la llengua (després de l’escriptura).*

Però després de l’escriptura, en determinades ocasions la llengua, com a mínim la llengua artefacte, deixa d’actuar com un sistema adaptatiu. Vull dir que tendeix a no evolucionar (adaptar-se) i, quan ho fa, és a partir d’una planificació d’enginyeria. Quines conseqüències té aquest canvi?

f. *“La llengua” s’ensenya amb la finalitat d’imposar-la*, perquè es busca obtenir l’homogeneïtat lingüística en el grup. L’escola, conjuntament amb gramàtiques i diccionaris, esdevenen les eines fonamentals del procés.

g. *Cal reificar (naturalitzar, externalitzar) la llengua, convertint-la d’un objecte secundari en un objecte primari.* La llengua construïda es fonamenta en normes explícites. Una norma és una afirmació sobre *com ha de ser* una cosa i no pas sobre *com és*. La seva “futuribilitat” les converteix en una eina fonamental per a la planificació; de fet, creen l’objecte: *Parlem com parlem i escrivim com s’ha decidit que s’ha d’escriure*. Per això les normes prescriuen un model que sempre origina un sistema jerarquitzat en el qual esdevé fonamental l’*hegemonia* del prototip promogut com a llengua que, així, esdevé referencial. En aquest procés cal que es produeixin una reificació i una

naturalització de l'artefacte que serveixen per capgirar la història, com ja he advertit abans.

h. La inabastabilitat de la llengua fa necessàries “bastides” per a un ús que permeti allargar la competència individual. En aquest sentit, les gramàtiques i els diccionaris posen a l'abast dels individus aquelles parts de la llengua col·lectiva que no formen part del seu idiolecte particular. I aquestes parts abasten tot el territori i tota la història. Per això podem considerar que els productes de la gramatització —gramàtiques i diccionaris especialment— són una extensió de la ment (Auroux 1994, 2009). I és en aquestes bastides on els parlants cerquen la llengua: aquest mot, si surt al diccionari, és català. Aquesta frase, si és prevista per la gramàtica, és calatana.

i) El fet que la llengua sigui, en aquestes situacions, un artefacte construït a partir d'una planificació i, doncs, totalment artificial, requereix elements psicològics amb què reforçar-la. Aquests elements, íntimament lligats, són essencialment els mites i els sentiments. Si, com he advertit al principi de tot, la cultura és “un segon cos o vehicle que, en forma de societats, tribus o cultures, corre en paral·lel al vehicle representat pel propi cos físic” (Pagel), cal tenir en compte que aquest, el cos físic, és individual i aquell, en canvi, és col·lectiu. Això ens duu a considerar el procés que porta els individus a autocategoritzar-se grupalment —a deixar de ser un jo i passar a ser un nosaltres; en aquest procés, la cultura emocional hi juga un paper fonamental i la llengua ha esdevingut un dels nuclis centrals d'aquesta emotivitat col·lectiva. El relat de la llengua, és a dir, la mitologia amb què s'explica la llengua com una cosa aliena als parlants (molt antiga, continuada, unitària, homogènia, compartida, etc.) permet induir-los a una adhesió emocional absoluta. Francesc Feliu ens farà, després, una breu caracterització dels mites lingüístics més habituals.

C. I avui, què passa amb les llengües?

Uns quants segles després de l'existència de l'escriptura, les transformacions del món actual semblen modificar alguns dels paràmetres fonamentals en què s'han desenvolupat els nostres sistemes lingüístics. Vegem-ne alguns exemples:

j. Avui cal repensar la noció tradicional de territori —i, més específicament, la de territori de la llengua. No podem continuar pensant que les llengües s'utilitzen, gairebé en exclusiva, en uns espais delimitats per la distància entre unes fronteres dintre de les quals hi ha uns punts de referència —rius, muntanyes, planes, mars, etc. Ho impedeixen dos fets: d'una banda, la mobilitat de les poblacions, que ha convertit les fronteres en uns límits transparents i, per tant, amb un interior poc homogeni; de l'altra, les noves tecnologies, que han creat espais de comunicació d'una naturalesa completament diferent, en els quals la distància és irrellevant.

k. Aquests nous territoris —els vells, sense fronteres, i els nous, sense distàncies— fan molt més difícil la viabilitat de la “metàfora del parentiu.” En els primers, aquell assemblar-se a l'altre en què es fonamentava l'homogeneïtat endogrupal, és a dir, la vella identitat, s'ha fet poc creïble a causa de l'evidència de les diferències. En els segons, ja ni es planteja una identitat substitutòria del parentiu. Per això la narració històrica que duia de l'actualitat a un origen comú s'han fet tan difícil. Des d'aquesta perspectiva, els “usos del passat” s'han fet més problemàtics. Potser això ens obligarà a passar d'una mitologia impossible a una utopia engrescadora.

l. Una altra de les característiques d'aquests nous espais és el multilingüisme. En els antics territoris de les llengües avui hi conviuen moltes llengües. I un fet fonamental és la desigualtat de les llengües i, doncs, el conflicte. Però cal seguir assegurant la convivència dels grups socials, i cal, més que mai, tenir eines per gestionar la convivència entre les diverses llengües d'un territori. Cal, a més, tenir pautes per garantir la pervivència de les llengües històriques dels diferents territoris nacionals, i de les formes de cultura amb què han definit fins ara la seva personalitat col·lectiva. Cal, finalment, plantejar de quina manera sentiments que hem associat amb les llengües i amb les identitats nacionals permetran adaptar-nos amb un suficient benestar lingüístic a la nova situació.

De moment no sabem gaire com afrontar aquests problemes des d'un punt de vista de la recerca, i descobrir-ho s'ha convertit en una part fonamental de les nostres reflexions. I potser començarem a descobrir que entre els nostres *llocs de la memòria*, aquells amb els quals arrelarem a la terra, ja hi hem de posar la immigració (Cardús). D'aquesta manera, el nostre *nosaltres*, amb la pluralitat, podria reinventar-se.

**Annex: PUBLICACIONS RECENTS (2011-2014)
DEL GRUP D'INVESTIGACIÓ EN
HISTÒRIA DE LA LLENGUA I LLENGUA NORMATIVA
AGRUPADES SEGONS LES LÍNIES DE RECERCA ACTUALS**

Les publicacions s'han ordenat de més recents a més antigues. Hi apareixen també els treballs en curs de publicació. Les línies de recerca referenciades, en realitat, s'entremesclen i tenen punts de contacte; les publicacions, però, s'han consignat una sola vegada i en un sol lloc. No apareixen totes les publicacions dels membres del grup, sinó les que més clarament tenen vinculació amb les línies de treball compartides.

Traduccions catalanes i models lingüístics de referència

- Carbonell, N. "Model de llengua i qualitat lingüística a les escriptures populars de l'exili republicà del 1939." En *Actes del IV Col·loqui Fabra* (en premsa).
- Fullana, O. "Del 'català que ara es parla' a la codificació gramatical fabriana: *pas, pla, boy, pu, rai, tot i*, icones del català del segle XIX." En *Actes del IV Col·loqui Fabra* (en premsa).
- Feliu, F. & J. Ferrer. "Les traduccions del salm 50 (Miserere) al català." En *Sacred voices in Jews' Texts*. Lleida, 2014 (en premsa).
- Feliu, F. & J. Ferrer. "Le traduzioni bibliche nella formazione del catalano letterario moderno." Dins Rita Librandi ed. *Lingue e testi delle riforme cattoliche in Europa e nelle Americhe secc. XVI-XXI*. Florència: Franco Cesati editore, 2013. 281-321.
- Feliu, F. & J. Ferrer. "La traducció del Càntic dels Càntics de Mn. Frederic Clascar." *Anuari Trilcat 2* (2012), 48-78.
- Ferrer, J. i F. Feliu. "La traducció del Càntic dels Càntics de Carles Riba." *Tamid: Revista Catalana Anual d'Estudis Hebraics 8* (2012): 43-75.
- Feliu, F. "La llengua literària." En J. Santanach i Suñol et al. eds. *Barcelona 1700. Llengua i literatura*. Barcelona: Barcino/Fundació Lluís Carulla, 2011. 207-243.

El paper de la filologia en la construcció de la llengua

- Feliu, F., J. Ferrer & J. M. Nadal. "El concepte de català antic." En J. Martines & M. Pérez-Saldanya dirs. *Gramàtica del català antic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2014 (en premsa).
- Feliu, F. & J. M. Nadal. "Des inventions nécessaires: Éloge de la linguistique." En A.-M. Chabrolle, O. Fullana & J. M. Nadal eds. *L'espace des langues*. París: L'Harmattan, 2014 (en premsa).
- Iglésias, N. "La langue, par exemple: l'individuation linguistique dans le discours dictionnaire de trois traditions lexicographiques." En A.-M. Chabrolle, O. Fullana & J. M. Nadal eds. *L'espace des langues*. París: L'Harmattan 2014 (en premsa).
- Feliu, F. "Les certeses i els dubtes en l'estudi de les fases inicials d'una llengua romànica: el català antic." En A.-M. Chabrolle ed. *Romania: réalité(s) et concepts*. Llemotges: Lambert-Lucas, 2013.
- Fullana, O. "Les précédents d'une violente polémique entre romanistes: les affinités du catalan vu au début du XIXe siècle." En A.-M. Chabrolle ed. *Romania: réalité(s) et concepts*. Llemotges: Lambert-Lucas, 2013.
- Iglésias, N. "Imaginaires des langues romanes en Catalogne au XIXe siècle." En A.-M. Chabrolle ed. *Romania: réalité(s) et concepts*. Llemotges: Lambert-Lucas, 2013.

- Feliu, F. & J. Ferrer. "Pompeu Fabra i Joan Coromines." En G. Bibiloni *et al.* eds. *Pompeu Fabra. 10 aspectes de l'home i l'obra*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2013.
- Iglésias, N. "Le catalan et la romanistique, un rapport à double sens: une autre histoire de ces deux concepts." *Revue des Langues Romanes* CXVI 1 (2012): 139-168.
- Iglésias, N. "Una lectura de la història lingüística catalana." En S. Oliva ed. *Joan Solà, in memoriam*. Girona: Universitat de Girona, 2012. 71-96.
- Iglésias, N. "Analyse métahistoriographique du cas du norvégien." *Scandinavian Studies/Études Scandinaves* 20 (2011): 1-25.

La normativització de la llengua catalana

- Albiol, G. "La incorporació de les Normes de 1913 a Menorca: *Llum Nova*, la revista capdavantera a difondre l'adhesió." En *Actes del IV Col·loqui Fabra* (en premsa).
- Feliu, F. & P. Serra. "L'auxiliar *ser* i la discrepància més explícita del fabrista rossellonès Carles Grandó amb Pompeu Fabra." En *Actes del IV Col·loqui Fabra* (en premsa).
- Barnada, C. "L'empremta de Fabra i les 'Normes Ortogràfiques' a la premsa de l'època ('La Veu de Catalunya', 1910-1917)." En M. À. Pradilla ed. *Fabra, encara*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2013. 23-31.
- Feliu, F. & O. Fullana. "La inclusió d'afixos en el DGLC: una novetat lexicogràfica a principis del segle XX." En M. À. Pradilla ed. *Fabra, encara*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2013. 393-403.

Interferència lingüística

- Montalat, P. "Els gal·licismes del *Gazophylacium catalano-latinum* de Joan Lacavalleria." En *Actes del IV Col·loqui Fabra* (en premsa).
- Mitjavila, M. "Una panoràmica del argot catalán de la primera mitad del siglo XX." En J. F. Val, J. L. Mendivil *et al.* eds. *De la unidad del lenguaje a la diversidad de las lenguas. Actas del X Congreso Internacional de Lingüística General*. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 2013. 599-606.
- Feliu, F. "Sobre el tractament de la interferència lingüística en una gramàtica dialectal." En S. Oliva ed. *Joan Solà, in memoriam*. Girona: Universitat de Girona, 2012. 35-52.
- Serra, P. i S. Llach. "*Ser o estar?* Les raons d'algunes vacil·lacions." En S. Oliva ed. *Joan Solà, in memoriam*. Girona: Universitat de Girona, 2012. 97-117.
- Palmada, B. & S. Llach. "Consonant acquisition: A first approach to the distribution of errors in four positions in the word." *Revista de investigación en Logopedia* 2 (2012): 78-103.

Llengua, ensenyament i cohesió social

- Baylac, A. "L'ensenyament en català a Catalunya Nord: primer pas per a una eventual reversió lingüística." *Treballs de Sociolingüística* 23 (en premsa).
- Iglésias, N. "Dos codis per al català: l'IEC i l'ALC. Anàlisi comparativa de la seva difusió en el món escolar (1913-1939)." En M. À. Pradilla ed. *Fabra, encara: Actes del III Col·loqui Internacional "La lingüística de Pompeu Fabra"*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2013. 100-114.
- Baylac, A. "L'enseignement de la langue et de la culture catalane comme outil de double intégration en Catalogne Nord." Dins *XX Journées d'Histoire de l'Éducation. Cohésion sociale et éducation*. Barcelona: IEC/Universitat d'Andorra, 2012. 127-140.

Llengua i identitat

- Nadal, J. M. "Llengua, normativa i identitat." En *Actes del IV International Congress Conditioned Identities Wished-for and Unwished-for Identities* (en premsa).
- Iglésias, N. "Language, territory and identity in Catalan exile." En *Language, Migration and Diaspora* (en premsa).
- Iglésias, N. "Construire l'identité et l'alterité linguistiques. Le concept langue et ses valeurs associées." En *Paradigmes et concepts pour une histoire de la linguistique romane* (en premsa).
- Barnada, C. "Narració i construcció social d'una identitat: la campanya per la llengua catalana a la premsa." En *Actes du Colloque International "Langue et linguistique catalanes."* Nanterre, 4-5 novembre 2010 (en premsa).
- Carbonell, N. "Les escriptures populars, una font per a la història de la llengua: el cas de Ramir Bruguera de Palafrugell." *Estudis del Baix Empordà* 32 (2013): 359-379.
- Rafanell, A. *Notícies d'abans d'ahir. Llengua i cultura catalanes al segle XX*. Barcelona: A contravent, 2011.
- Feliu, F. & J. Ferrer "Judeo-Catalan: in search of a mediaeval dialect that never was." *Journal of Medieval Iberian Studies* 1 (march 2011): 40-60.
- Iglésias, N. "La llengua davant les experiències individuals de l'exili: fugida, desarrelament i guerra (1939-1945)." *Afers* 70 (2011): 771-790.
- Rafanell, A. "Excursions pels límits de la consciència." En *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011.

Llengua i sentiments

- Feliu, F. & O. Fullana. "La Selecta de autores catalanes de Fabra a la gramàtica de 1912: un programa literari per a la vinculació sentimental dels catalans a l'obra de codificació gramatical." En *Actes del IV Col·loqui Fabra* (en premsa).
- Iglésias, N. "Llengües, territoris, persones: dels sentiments al pensament lingüístic." En *La construcció de la llengua: mites, normes, emocions. Actes del IX Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes d'Història de la Llengua* (en premsa).
- Nadal, J. M., P. Monreal & S. Perera. "Emotion and linguistic diversity." *Procedia Social and Behavioral Sciences* 82 (2013): 614-620.
- Tot el dossier de IANUA sobre *Llengua, fronteres i sentiments* (*Ianua. Revista Philologia Romanica* 13 [2013]):
- Feliu, F. "Sentir les llengües malgrat les fronteres o sentir les llengües gràcies a les fronteres?"
- Nadal, J. M. "La lingua: rifugio d'emozioni collettive, speranza di continuità."
- Perera, S. & P. Monreal. "Identidad, sentimientos y lengua: ¿nos definimos por lo que sentimos o por lo que hablamos?"
- Paternostro, G. & V. Pinello. "Costruire e rappresentare l'identità: La linguistica come mediatrice fra politiche identitarie e identità del parlante."
- Iglésias, N. "La llengua com a *espai profà*, la llengua com a *espai sagrat*: Llengua i territori en narratives del desarrelament de la Catalunya contemporània."
- Di Salvo, M. "Frontiere immaginate: contatti e identità complesse nelle migrazioni interne."
- Fullana, O. "La llengua i la identitat catalanes a la Catalunya esdevinguda francesa: alguns aspectes històrics."

- Carbonell, N. & G. Albiol. “Transmissió, pèrdua i recuperació de la llengua catalana a la Catalunya del Nord: anàlisi d’alguns testimonis orals.”
- Mitjavila, M. “Escriure en català avui a la Catalunya del Nord.”
- Nadal, J. M. *“I si escric llengua, veus?, el dolor em trenca l’ànima.” Per què vivim les llengües amb tanta passió?* Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 2012.

Obres citades

- Arndt, J. *et al.* "To Belong or Not to Belong, That Is the Question: Terror Management and Identification with Gender and Ethnicity." *Journal of Personality and Social Psychology* 83, 1 (2002): 26-43.
- Auroux, S. *La révolution technologique de la grammatisation*. Liège: Mardaga, 1994.
- . "Instrumentos lingüísticos y políticas lingüísticas: la construcción del francés." *Revista Argentina de Historiografía Lingüística* I, 2 (2009): 137-149.
- Brighton, H., S. Kirby & K. Smith. "Cultural selection for learnability: Three principles underlying the view that language adapts to be learnable." En M. Tallerman ed. *Language Origins: Perspectives on Evolution*. Oxford: Oxford University Press, 2005. Cap. 13.
- Bruner, J. *Actual Minds. Possible Worlds*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986.
- Cardús, S. "Fem arrels, trenem el futur." *Ara* (18/3/2014): 48.
- Clark, A. & D. Chalmers. "The extended mind." *Analysis* 58 (1998): 10-23.
- Cole, M. "Remembering the Future." En G. A. Miller & G. Harman eds. *Conceptions of the Human Mind: Essays in Honor of George A. Miller*. L. Erlbaum Associates, 1993. 247-265.
- Dunbar, R. "Coevolution of neocortical size, group size, and language in humans." *Behavioral and Brain Sciences* 16 (1993): 681-735.
- . *Grooming, Gossip, and the Evolution of Language*. Londres: Faber and Faber, 2011.
- Feliu, F. & C. Juher. *La invenció de les llengües nacionals*. Barcelona: Quaderns Crema, 1999.
- Feliu, F. & J. M. Nadal. "Des inventions nécessaires. Éloge de la linguistique." *L'espace des langues*. Paris: L'Harmattan, 2014. 11-26.
- Feliu, F., J. Ferrer, & J. M. Nadal. "El concepte de català antic." En *Gramàtica del català antic* (en premsa).
- Kirby, S. "Spontaneous Evolution of Linguistic Structure. An Iterated Learning Model of the Emergence of Regularity and Irregularity." *IEEE Transactions on evolutionary computation* 5-2 (2001): 102-110.
- Kirby, S. & J. R. Hurford. "The Emergence of Linguistic Structure: An Overview of the Iterated Learning Model." En A. Cangelosi & D. Parisi eds. *Simulating the Evolution of Language*. London: Springer Verlag, 2002. 121-146.
- Kuppens, T. *Feeling like a group member. Social identity, group-based appraisals, and group-based emotions*. Tesi de doctorat presentada a la Universitat Catòlica de Lovaina l'11 de febrer de 2011.
- Lakoff, G. "Filosofía de carne y hueso." En J. Brockman ed. *Mente*. Barcelona: Crítica, 2011. 13-33.
- Nadal, J. M. "El concepte d'Història de la llengua." En *Llengua escrita i llengua nacional*. Barcelona: Quaderns Crema, 1992. 7-43.
- Pagel, M. *Conectados por la cultura*. Barcelona: RBA, 2013.
- Richerson, P. J. & R. Boyd. *Not by Genes Alone: How Culture Transformed Human Evolution*. Chicago: Chicago University Press, 2006.
- Sharifian, F. "On collective cognition and language." En H. Pishwa ed. *Language and social cognition*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2009. 163-183.
- Steels, L. "Language as a Complex Adaptive System." En M. Schoenauer ed. *Proceedings of PPSN-VI*. Berlin: Springer-Verlag, 2000.
- Tomassello, M. *Origins of Human Communication*. Massachusetts: MIT Press, 2008.

- . *A Natural History of Human Thinking*. Cambridge, Massachussets/London: Harvard University Press, 2014.
- Valera, F. J., E. Thompson & E. Rosch. *De cuerpo presente*. Barcelona: Gedisa, 2011.